

цих наддруків: несли вони агітаційний характер чи встановлювали локальність обігу бонів із наддруками.

Розділ III

АНТИЧНА, СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА НОВІТНЯ НУМІЗМАТИКА

Орлик Василь

доктор історичних наук, професор
м. Кропивницький, Україна

АНТИЧНІ МОНЕТИ VI–I СТ. ДО РІЗДВА ХРИСТОВОГО НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРОВСЬКОГО ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ: СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Історія Дніпровського Правобережного Лісостепу другої половини I тисячоліття до Р. Х., як відомо, має два основні періоди – завершення скіфської доби та становлення зарубинецької культури.

Ученими радянської доби було сформовано тезу про відсутність грошового обігу у варварського населення, що оточувало давньогрецькі колонії, безвідносно до того, чи йшлося про населення ранньоскіфської, середньоскіфської, пізньоскіфської доби, чи вже про представників зарубинецької культури. Дослідниками, зокрема Борисом Граковим та його послідовниками, стверджувалося, що мешканці Середнього Подніпров'я мали виключно товарообмінні операції з грецькими колоніями в Північному Причорномор'ї¹. Щоправда, менш категоричним у цьому питанні був видатний український археолог Михайло Брайчевський². Знахідки бронзових монет давньогрецьких державних утворень на теренах Дніпровського Правобережного Лісостепу радянськими дослідниками, зокрема українським археологом Євгеном Максимовим, пояснювалися тим, що такі монети випадково і в незначних обсягах потрапляли до цього регіону та могли використовуватись як сировина для виготовлення бронзових предметів³. Цікаво, що дослідники, які заперечували саме товарно-грошові відносини населення скіфської доби, покликалися на праці Геродота, де він начебто вказував на той факт, що місцеве скіфське населення не знає грошей і послуговується лише товарообмінними операціями. Водночас Геродот писав лише про торгівлю скіфів із мешканцями Задоння, описуючи території за р. Танаїд (Дон), де мешкали аргіппаї, вказував, що “скіфи, які заходять до них, обмінюються товарами”⁴.

Твердження радянських та деяких сучасних українських археологів ґрунтуються на відсутності знахідок античних монет у похованнях та на території поселень Лісостепової зони скіфської доби. Необхідно зазначити, що на досліджуваних городищах скіфської доби античні монети апіорі не знаходять у такій кількості, як залишки кераміки чи предметів побуту, які й стають надбанням археологічних експедицій. Окрім цього, розвиток приладового металопошуку та його застосування так званими пошуковцями або скарбошукачами протягом останніх десятиліть за умов недостатньої правової захищеності археологічних пам'яток призводять до руйнації цих пам'яток та “збільшення кількості археологічного матеріалу на колекційному “чорному” ринку”⁵. Тому найімовірніше, що таких знахідок під час археологічних експедицій на поселеннях скіфської та зарубинецької доби, на жаль, не буде, а якщо і будуть, то в обмеженій кількості.

Уперше в історіографії знахідки античних монет VI–I ст. до Р. Х. на території України системно досліджені відомим польським ученим Маріушем Мельчареком у його монографії

¹ Граков 1971.

² Брайчевський 1964.

³ Максимов 1982: 57.

⁴ Геродот 1993.

⁵ Kotsur, 2016: 11.

1989 року¹. Сучасні німецькі дослідники античної нумізматики У. Петер і В. Столба справедливо стверджують, що “після відомої монографії Маріуша Мельчарека (1989) питання про роль грошей у місцевого варварського населення перестало бути предметом дискусії, оскільки до цього бракувало даних про знахідки грецьких монет у глибинці Скіфії, особливо на території українського лісостепу”².

Український археолог Н. Гаврилюк цілком обґрунтовано зазначає, що степові скіфи знали грецькі гроші, добре орієнтувалися в їхніх номіналах та знали їхню вартість у переведенні на тогочасні ціни і, головне, користувалися такими монетами³. А вітчизняні археологи Сергій Скорий та Роман Зимовець цілком аргументовано стверджують, що знахідки монет “на поселеннях скіфської доби, в тому числі в культурному шарі, і в досить значній кількості, недвозначно вказують на те, що ними користувалось як грошовими засобами місцеве населення при розрахунку за товари або будь-які послуги з греками”⁴.

На підтвердження тези про використання античних монет населенням Лісостепової зони як скіфської доби, так і зарубинецької культури слугують численні знахідки таких монет, публікації про які з’явилися протягом останніх років і в яких йдеться не лише про окремі знахідки монет на поселеннях скіфської та зарубинецької доби в Лісостеповій зоні⁵, а й про знахідки монетних скарбів⁶.

Наявність виявлених скарбів та численних знахідок окремих монет на території Дніпровського Правобережного Лісостепу вказують на використання населенням цього регіону в V–I ст. до Р. Х. тогочасних монет за їхнім основним призначенням – бути засобом платежу чи накопичення, тобто виконання античними монетами їхніх основних функцій (грошей) у досліджувану епоху на території Дніпровського Правобережного Лісостепу⁷. Проте, звісно, не можна говорити про повноцінний грошовий обіг на цих територіях у досліджуваній історичній період, але використання монет населенням Дніпровського Правобережного Лісостепу для різноманітних платежів є безперечним фактом.

Література та джерела

1. Анохін В. О. Торгівля і грошовий обіг. Археологія Української РСР. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1971. С. 423–434.
2. Брайчевський М. НумізMATика в темах давньої історії східнослов’янських племен. Історичні джерела та їх використання. Вип. 1. Київ : Наукова думка, 1964. 292 с.
3. Гаврилюк Н. А. Продовження дискусії щодо “Історії економіки Степової Скіфії VI–III ст. до н. е.” (відповідь на одну з рецензій). Археологія, 4, 2001. С. 127–136.
4. Геродот. Історії в дев’яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с.
5. Граков Б. Н. Скифы. Москва : Издательство МГУ, 1971. 169 с.
6. Ляшко Ю. (2017-а). Античні монети з берега річки Тясмин. “Археологія & Фортифікація України”. Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кам’янець-Подільський. С. 359–361.
7. Ляшко Ю. Ю. (2017-б) Нове велике поселення скіфського часу в околицях Мотронинського городища. Археологія і давня історія України, 2 (23), С. 299–302.
8. Mielczarek M. (1989). *Ancient Greek coins found in Central, Eastern and Northern Europe*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Ossolineum. 205 p.
9. Mielczarek M., & Orlyk, V. (2019). New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk* [East European Historical Bulletin], 13, 33–39. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.13.190763> .
10. Коцур В. П. Щодо проблеми використання матеріалів “чорної” археології в наукових дослідженнях з нумізматики. Тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки”. 22–23 червня 2016 р. Кіровоград – Київ – Переяслав-Хмельницький, С. 11–14.
11. Максимов Е. В. Зарубинецкая культура на территории УССР. Киев : Наукова думка, 1982. 184 с.

¹ Mielczarek 1989.

² Peter & Stolba 2022: 190.

³ Гаврилюк 2001: 132–133.

⁴ Скорый & Зимовець 2014: 145.

⁵ Скорый & Зимовець 2014; Ляшко 2017-а; Ляшко 2017-б; Орлик & Орлик 2020; Орлик 2020-а; Орлик 2020-б; Орлик 2021-б; Орлик 2022-а; Орлик 2022-б; Орлик 2022; Орлик 2023; Орлик 2023 та ін.

⁶ Шостопап 2007 Коцур 2017; Mielczarek & Orlyk 2019; Орлик, Коцур & Циганенко 2019; Орлик & Меч та ін.

⁷ Орлик 2020-с; Орлик 2021-а.

12. Орлик В. (2020-а). Знахідки в басейні р. Тясмин мідних монет Ольвії з Деметрою та “істрійським” варіантом міської емблеми. Український нумізматичний щорічник, 4, С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2020-4-5-13>.
13. Орлик В. (2020-б). Знахідки монет Понтійської держави Мітрідата Євпатора на території Дніпровського Правобережного Лісостепу. Український історичний журнал, 6, С. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2020.06.093>.
14. Орлик В. (2020-с). До питання існування грошового обігу на території Дніпровського Правобережного Лісостепу (V–I ст. до н. е.). Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти: тези доповідей I Міжнародної наукової конференції, 13 травня 2020 р. Кропивницький: ЦНТУ, С. 9–13.
15. Орлик В. (2021-а). До питання існування грошового обігу в населення лісостепової зони Правобережної Наддніпрянщини в V–I ст. до н. е. Проблеми і перспективи нумізматики Античної та Римської доби на теренах Південно-Східної Європи: тези доповідей I Міжнародного фахового семінару, присвяченого пам’яті В.О. Анохіна, 26 вересня 2019 року. Меджибіж – Житомир. С. 9–11.
16. Орлик В. М. (2021-б). Знахідки античних монет VI–I ст. до н. е. в басейні р. Тясмин. Український нумізматичний щорічник. Вип. 5. Переяслав. С. 5–44. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2021-5-5-44>
17. Орлик В. (2022-а). Скарб дрібних монет Пантікапею та Гермонаси кінця VI – початку V ст. до Р. Х. з Північно-Східної Кіровоградщини. Соціум. Документ. Комунікація. 15. С. 106–121. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-15-106-121>
18. Орлик В. (2022-б). Античні монети VI–I ст. до Р. Х. на Поділлі. Український нумізматичний щорічник (6), С. 5–45. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2022-6-5-45>
19. Орлик В. (2023) Давньогрецькі монети та їхні імітації з території Волині. Український нумізматичний щорічник (7), С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2023-7-5-24>
20. Orlyk V. & Orlyk, S. (2020). The New Find of a Bronze Coin of Kerkinitis in the Middle Dnieper Ukraine (Horodysche District, Cherkasy Region, Ukraine). *Danubius*, XXXVIII, P. 9–23.
21. Orlyk V. (2022). Finds of Coins of the Pontic State of the Mithridates Eupator on the Territory of the Northern and North-Eastern Part of Ukraine. *Journal of Danubian Studies and Research*, Vol. 12 No. 2. P. 64–73.
22. Orlyk V. (2023). A grouping of chance coin finds from the time of Mithridates VI Eupator on the territory of the Dnipro Right-Bank Forest-Steppe (in the villages of Moshny, Budysche, and Lozivok of Cherkasy district, Cherkasy province). *Acta Archaeologica Lodziensia*, 69, P. 61–70. DOI: <https://doi.org/10.26485/AAL/2023/69/7>
23. Orlyk V. & Mekh, N. (2022). The Hoard of Copper Coins of the Pontic State of Mithridates VI Eupator from Romny District of Sumy Region. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 25, P. 8–20. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.25.269571>
24. Орлик В., Коцур В., Циганенко Л. Клад ольвийских монет “борисфенов”, найденный в Городищенском районе Черкасской области весной 2018 года. *Acta Archaeologica Lodziensia*, 65, 2020. С. 37–48. DOI: <https://doi.org/10.26485/AAL/2019/65/4>
25. Peter U. & Stolba, V.F. (2022). Balkanraum und nördliches Schwarzmeergebiet. in: *International Numismatic Council. A Survey of Numismatic Research 2014–2020*, Vol. I & II, P. 188–251.
26. Скорый С., Зимовец Р. К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки. Вип. 21, 2014. С. 141–156.*
27. Шостопап А. В. Скарби Черкащини. Черкаси, 2007. 119 с.